

ний, вирішення проблеми програмно-технічного забезпечення правоохоронних органів – створення національними підприємствами необхідного програмного забезпечення, ліцензованого, сертифікованого і спеціально призначеного для вирішення експертних досліджень, оперативно-розшукових і негласних слідчих (розшукових) дій. Для цього потрібно визначитись з розробниками або створити відповідні підрозділи в структурі СБ України.

Підводячи підсумок можемо констатувати, що протидія злочинам оперативними підрозділами поліції вимагає застосування оперативної техніки в ОТЗ та НСРД, які повинні проводитись визначеними законодавством суб'єктами з використанням ліцензійних та сертифікованих засобів негласного отримання інформації.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям КПК України» станом на 02 липня 2012 року: (Відповідає офіц. текстові). – К. : Алерта, 2012. – 304 с.

2. Хараберюш І. Ф. Протидія злочинності засобами спеціальної техніки: концептуальний підхід: монографія / І. Ф. Хараберюш. – Донецьк : Ноулідж, 2011. – 362 с.

Шинкаренко І.Р.

кандидат юридичних наук, професор
професор кафедри ОРД та СТ ФПФПКП
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ГЕНЕЗИС ТА СУЧАСНІ ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ТАКТИКИ

Термін «тактика» походить від грецького слова (гр. *taktica* – мистецтво побудови військ, від *tasso* – будує, вибудовую) і є складовою частиною військового мистецтва, яке включає теорію і практику підготовки і ведення бою військовими частинами і підрозділами різних видів збройних сил. Тактика – це сукупність засобів і прийомів для досягнення поставленої мети [1].

Тактика є багатоплановим поняттям, що використовується в багатьох сферах громадської діяльності та практики. Вперше термін «тактика» з'явився у військовій науці, після чого тактика набула значного розвитку, оскільки її застосування обумовлено станом озброєної боротьби, що здійснюється з метою знищення супротивника та збереження своїх сил.

Тактика оперативно-розшукової діяльності тісно пов'язана, зокрема з боротьбою, суперництвом, введенням в оману протидіючої сторони для забезпечення власного успіху.

Слід відмітити, що оперативно-розшукова тактика містить свої теоретичні корені в наукових роботах відомих криміналістів: І.Н. Якимова,

С.П. Потапова, П.С. Семеновського, В.І Громова та багатьох інших. Так, І.Н Якимов наголошував, що розшукове мистецтво (тактика) повинно бути віднесено до числа найвищих мистецтв, бо його об'єктом є не мертвий капітал, як, наприклад, живопис, скульптура, музика, а людина. Автор визначав, що розшукове мистецтво має свою теорію, яка базується: на науці кримінального права, до складу якої входила криміналістика (кримінальна техніка і кримінальна статистика); на знаннях злочинного середовища, сучасного злочинця, його звичок, поглядів і злочинних професій; на особистих якостях і здібностях, необхідних для особи, яка бажає володіти мистецтвом[12]. Фактично означене уявлення про оперативно-розшукове майстерство є віддзеркаленням сутності оперативного майстерства як складової військової теорії. Оперативне майстерство визначає завдання та напрямки розвитку тактики в залежності від сил та дій..

Основоположники теорії оперативно-розшукової діяльності висловлювали різні точки зору на поняття оперативно-розшукової тактики і її зміст. Їх погляди можливо об'єднати у декілька груп:

- система науково обґрунтованих і підтверджуваних передовим практичним досвідом способів, методів і прийомів ефективного здійснення оперативно-розшукових заходів з метою запобігання і розкриття злочинів, а також розшуку злочинців, що переховуються (О.І. Алексеев, А.Г. Лекарь, Г.К. Синилов);

- складова частина теорії ОРД, і є певною системою наукових рекомендацій тактичного характеру, заснованих на принципах оперативно-розшукової діяльності, спрямованих на виконання органами дізнання завдань, визначених карно-процесуальним законом (П. А. Олейник і А.Г. Птицин);

- з гносеологічної точки зору є суб'єктивним віддзеркаленням об'єктивних процесів, зв'язків і стосунків, що складаються в ході здійснення оперативно-розшукових заходів боротьби із злочинністю і що втілюються у вигляді понять, визначень, оперативно-тактичних норм і рекомендацій (В. А. Лукашов).

- способи (прийоми) здійснення оперативно-розшукових операцій в найбільш доцільній системі, що забезпечує досягнення ефективних і якісних результатів в запобіганні і розкритті окремих злочинів, розшуку злочинців, і осіб, зниклих без звістки, в забезпеченні виправлення засуджених (Д.В. Гребельский).

На жаль у спеціальних дослідженнях за останні 25 років, присвячених оперативно-розшуковій теорії тільки В. Євтушок дисертація на здобуття наукового звання кандидата юридичних наук у 1999 році правові та організаційні засади оперативно-розшукової тактики, водночас воно спиралося на положення радянського періоду [3]. На сьогодні відсутня жодна дисертація на здобуття доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 (до 2009 року 21.07.04), яка б на монографічному рівні розкрила концепцію оперативно-розшукової тактики як теоретико-прикладної категорії та приватної теорії оперативно-розшукової науки.

Стосовно тактичного забезпечення досудового розслідування захищено низку докторських дисертацій з криміналістики. На сьогодні криміналісти вважають, що під криміналістичною тактикою слід розуміти систему наукових положень і розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо організації і планування досудового та судового слідства, визначення оптимальної лінії поведінки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, прийомів проведення слідчих і судових дій, спрямованих на збирання і дослідження доказів та встановлення обставин, що сприяли учиненню або приховуванню злочинів [4, с. 12]. Зміст криміналістичної тактики визначається тим, що вона охоплює організацію, планування, визначає тактику дій всіх учасників розслідування та судового розгляду.

В той же час вимога КПК України про здійснення НСРД під час кримінального провадження фактично об'єднала оперативно-розшукову та криміналістичну тактику у сенсі негласного провадження під час досудового слідства. В умовах сьогодення, здійснюючі НСРД, оперативні підрозділи, використовують прийоми притаманні оперативно-розшуковій тактиці, а вирішують завдання криміналістичної тактики. Тому на зміст сучасного уявлення про оперативно-розшукову тактику впливають погляди криміналістів. Однак є низка аспектів, що не можливо розглянути у межах відкритих наукових праць з криміналістики.

Слід відзначити, що у кожній третій дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук з оперативно-розшукової спеціалізації задекларовано розробку тактичних проблем за напрямком дисертаційного дослідження (Крутов В.В. «Теоретико-правові і тактико-спеціальні проблеми боротьби з тероризмом», Саакян М.Б. «Теоретичні, правові та організаційно-тактичні основи оперативно-розшукових операцій органів внутрішніх справ», Біляєв В.О. «Теоретичні та організаційно-тактичні засади оперативно-розшукової протидії злочинності підрозділами карного розшуку ОВС України», Воронов І.О. «Організаційні і тактичні основи оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері високих інформаційних технологій органами внутрішніх справ», Кислий А.М. «Теоретичні та організаційно-тактичні засади сприяння здійсненню оперативно-розшукової діяльності (за матеріалами МВС України)», Никифорчук Д.Й. «Теоретичні та організаційно-тактичні засади протидії незаконному обігу наркотичних засобів оперативними підрозділами міліції України», Подобний О.О. «Теоретичні, правові та організаційно-тактичні основи оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ у боротьбі з корисливо-насильницькою організованою злочинністю», Пчолкін В.Д. «Теоретичні, правові та організаційно-тактичні основи розкриття злочинів у харчовій промисловості», Тарасенко Р.В. «Теоретико-правові та організаційно-тактичні основи забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства» та ін.). Фактично у кожній другій роботі на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних є підрозділ або розділ з тактичних проблем за напрямком дослідження.

У значній кількості дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю оперативно-розшукова діяльність, є окремий підрозділ присвячений тактичним проблемам (Пчолкін В.Д. 4.3. «Тактика документування і реалізації оперативних матеріалів та їх використання під час розкриття злочинів у сфері харчової промисловості», Халілев Р.А. 4.2. «Удосконалення тактики здійснення оперативно-розшукових заходів з протидії злочинності на ґрунті етно-конфесійних суперечностей», Шендрік В.В. 3.1 «Тактичні особливості попереджувальної роботи на об'єктах оперативно-го обслуговування та на певних лініях оперативної роботи оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України», Юхно О.О. 3.4 «Тактика дій оперативних підрозділів з попередження замислюваних злочинів та припинення злочинів на стадіях готування і замаху» та ін.).

До особливостей дисертаційних досліджень на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук у галузі оперативно-розшукової діяльності є те, що вони як правило розкривають прикладні аспекти тактики на рівні науково-практичних рекомендацій по здійсненню конкретних заходів щодо протидії окремим видам злочинів.

Так В.Д. Пчолкін, розкриваючи зміст особливостей тактики документування і реалізації оперативних матеріалів та їх використання під час розкриття злочинів у сфері харчової промисловості фактично вперше акцентував увагу на методику провадження оперативної розробки та організації документування злочинної діяльності в ході виявлення злочинів на підприємствах харчової промисловості та наголошено на залежності специфіки документування від напрямків доказування у справі. Фактично дефініції стали передумовами формування системи негласного розслідування на ґрунті диференціальної методики протидії злочинності та комплексного використання сил та засобів ОРД [5, с. 32].

Р.А. Халілев розкриваючи зміст свого дисертаційного дослідження, у окремому розділі «Концептуальні засади тактичного рівня протидії злочинності на ґрунті етно-конфесійних суперечностей» висловив думку, що основою удосконалення оперативно-розшукової тактики є конкретизація прийомів здійснення ОРЗ в залежності від об'єктів та суб'єктів заходу та можливості використання прикладних комп'ютерних програм для створення моделі дій щодо отримання оперативно-розшукової інформації [6, с. 282]. Таким чином погляди Р.А. Халілева йдуть у відповідність до технологічного підходу, що розробляється В.В. Тіщенком у межах криміналістики [7]. Зміст поглядів останнього свідчить про формуванні теорії алгоритмізації криміналістики і як наслідок правоохоронної діяльності. На наш погляд означене є перспективним напрямком теоретичних досліджень та шляхом модернізації методичного забезпечення ОРД у бік створення алгоритмізації типових ситуацій та комп'ютеризації прийняття організаційно-тактичних рішень у цих ситуаціях спираючись на закони розповсюдження інформації в прошарках соціальних систем..

Тотожних висновків у своїх докторських дослідженнях дійшли В.В. Шендрик, О.О. Юхно. Вони у своїх роботах значну увагу приділили запровадженню тактики використання інноваційних комп'ютерних технологій під час попередження злочинів, а також визначення динамічних змін оперативної обстановки та криміногенної ситуації і прогнозування показників злочинності в найближчі роки [8; 9].

Цікавою та змістовною для розвитку теорії оперативно-розшукової тактики є дисертація Г.П. Власової «Спрощення кримінального судочинства України: історія, теорія, практика» в якій вона визначила тактику оперативно-розшукового забезпечення спрощеного кримінального судочинства як сукупність оперативно-тактичних дій, що містять інформаційно-аналітичну та організаційну підготовку, безпосередній вибір і реалізацію оперативними підрозділами ОРЗ, належних методів, способів, прийомів здійснення ОРЗ та інших заходів з обов'язковим наданням інформації слідчому та прокурору. В той же час це визначення розкриває діяльницький аспект тактики нерозкриваючи його теоретичного змісту [10].

Аналіз поглядів М.Л. Грїбова стосовно тактики здійснення конкретних оперативно-розшукових, профілактично-пошукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій підрозділами оперативної служби, дозволяють визначити, що шляхами удосконалення їх тактики є: запровадження постійно діючої системи з виявлення та запровадження найкращих евристичних прийомів у щоденну діяльність (з визнанням їх класичними). При чому, на його думку, слід враховувати специфіку тактики заходів з протидії різним видам злочинів [11]. Аналогічну думку висловив Д.Й. Никифорчук [12, С.29], розглядаючи тактику виявлення підпільних нарколабораторій.

Разом з тим у сфері оперативно-розшукової діяльності є ще не вирішені питання, які потребують подальшого теоретичного розв'язання. У спеціальній літературі не існує однакових точок зору відносно суті самої оперативно-розшукової тактики.

Прихильники однієї з них пов'язують поняття тактики з безпосереднім здійсненням оперативно-розшукової діяльності, розуміючи комплекс, системі прийомів і методів, за допомогою яких забезпечується правильне визначення напряму й обсягу оперативно-розшукової діяльності, а також найбільш доцільне, планове та ефективне здійснення окремих заходів для досягнення конкретних її цілей. Інша група авторів розглядає оперативно-розшукову тактику як галузь наукових знань. З їх точки зору, оперативно-розшукова тактика являє собою певну систему наукових рекомендацій тактичного характеру, які базуються на принципах ОРД, направлених на виконання органами дізнання завдань, визначених кримінально-процесуальним законом.

Таким чином. з одного боку, тактика – це теорія, що є складовою частиною теорії оперативно-розшукової діяльності; з іншого боку, тактика – це практика здійснення сукупності оперативно-розшукових заходів в цілях попередження, виявлення та припинення злочинів. На практиці вона виступає

технологією проведення оперативно-розшукових, пошукових, розвідувальних та профілактично-пошукових заходів, визначаючи порядок їх здійснення.

Вирішуючи завдання протидії злочинності, оперативні працівники здійснюють різні заходи, застосовують різноманітні способи, прийоми, методи, але усе це вони роблять не стихійно, а планомірно, в певній послідовності, з урахуванням конкретної ситуації. Це обумовлено тим, що здійснення таких заходів є однією з форм боротьби із злочинністю, в якій виступають дві протиборчі сторони, і, отже, дії оперативного співробітника мають бути не довільними, а цілеспрямованими, такими, що враховують наміри і способи дій злочинця. Інакше вони не досягнуть переслідуваної мети.

У рамках цього розділу теорії разом із з'ясуванням суті оперативно-розшукової тактики повинні розроблятися і деякі інші проблеми. Значне місце, зокрема, необхідно відвести розробці тактики здійснення окремих оперативно-розшукових заходів з метою вирішення завдань оперативно-розшукового та кримінального провадження. При цьому теорія повинна абстрагуватися від специфіки окремих видів злочинів. Тут завдання полягає в тому, щоб відповісти на питання, як, наприклад, в тій або іншій ситуації краще провести оперативно-розшукові заходи та негласні слідчі (розшукові) дії. Значну увагу в цьому розділі теорії оперативно-розшукової діяльності необхідно приділити проблемам тактики попередження, виявлення та припинення злочинів.

1. Словник іншомовних слів. – [Електронний доступ]: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Тактика>.

2. Якимов І.Н. Криміналістика. Уголовная тактика / І.Н. Якимов. – М., 1929. – 128 с.

3. Євтушок В. П. Правові та організаційні засади оперативно-розшукової тактики: Автореферат дис. ... к.ю.н.: 21.07.04 / Львівський ін-т ВС НАВСУ. – К.: НАВС, 1999. – 18 с.

4. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монограф. / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2010. – 560 с.

5. Пчолкін В.Д. Теоретичні, правові та організаційно-тактичні основи розкриття злочинів у харчовій промисловості: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. докт. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / В. Д. Пчолкін. – Х.: ХНУВС, 2010. – 36 с.

6. Халілев Р. А. Протидія злочинності на ґрунті етно-конфесійних суперечностей оперативно-розшуковими засобами: регіональний аспект: Дис. на здоб. наук. ступ. докт. юрид. наук: спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Р. А. Халілев. – К.: НА СБ України, 2012. – 384 с.

7. Тіщенко В.В. Теоретичні засади формування технологічного підходу в криміналістиці: монограф. / В. В. Тіщенко, А. А. Барицька. – Одеса: Фенікс, 2012. – 198 с.

8. Шендрік В. В. Попередження злочинів оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України: автореф. дис. на здобуття наукового ступ. докт. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно – розшукова діяльність/ В. В. Шендрік. – Х.: ХНУВС, 2012. – 36 с.

9. Юхно О. О. Концептуальні засади оперативно-розшукового запобігання злочинам органами внутрішніх справ у сучасних умовах розвитку України: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. докт. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналісти-

ка; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / О. О. Юхно. – Х. :ХНУВС, 2011. – 44 с.

10. Власова Г. П. Спрощення кримінального судочинства України: історія, теорія, практика : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» Г.П. Власова – Одеса : Національний університет «Одеська національна юридична академія», 2014. – 36 с.

11. Грібов М. Л. Теоретичні та практичні засади діяльності підрозділів оперативної служби України : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / М. Л. Грібов. – К. : НАВС, 2014. – 39 с.

12. Никифорчук Д. Й. Теоретичні та організаційно-тактичні засади протидії незаконному обігу наркотичних засобів оперативними підрозділами міліції України : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. докт. юрид. наук : 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність/ Д. Й. Никифорчук. – К. : КНУВС, 2010. – 36с.

Александренко О.В.

кандидат юридичних наук, доцент
старший науковий співробітник
наукової лабораторії
з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ПРО ТИПОВІ НЕДОЛІКИ ПРОВЕДЕННЯ ПЕРШОЧЕРГОВИХ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ СЕРІЙНИХ ВБИВСТВ

Завданням криміналістики є сприяння власними засобами і методами оптимізації діяльності по розслідуванню злочинів. Цьому покликані сприяти криміналістичні рекомендації, створені на підставі вивчення та узагальнення практичного досвіду, як позитивного, так і негативного характеру: помилки слідчих, експертів і оперативних працівників. Якщо про позитивний досвід у криміналістичній літературі, методичних рекомендаціях, узагальненнях слідчої практики написано достатньо, про допущені помилки найчастіше не замовчується. Проте, такі помилки, наскільки це можливо, мають бути піддано об'єктивному ретельному аналізу, докладному критичному розгляду, щоб уникнути їх у подальшій практичній діяльності [1].

Аналіз розкриття та розслідування серійних сексуальних вбивств виявив типові, такі, що повторюються майже у всіх кримінальних провадженнях (справах) вказаної категорії, недоліки у діяльності правоохоронних органів, які негативно впливають на швидке розкриття злочинів і встановлення злочинців, а надалі – на якість розслідування.